

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
 Abonnementsprijs f 4,- per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
 Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.
 Contrib. Luisterkr. f 1,-. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,- te voldoen.

OECUMENE EN HUMANISME

De onderlinge verdeeldheid der christenen is bekend genoeg: men behoeft maar een blik te werpen op de rubriek: „Predikbeurten” van een willekeurige zaterdagavondkrant om dat direct weer duidelijk voor zich te zien. Mijn krant noemt na de Hervormde diensten die van de Remonstrants Gereformeerden, de Doopsgezinden, de Nederlands Protestantenbond, de Vrij Evangelische Gemeente, de Baptisten en de Evangelisch Lutherse Gemeente, de Gereformeerden, het Leger des Heils, de Quakers en de Heiligen der Laatste Dagen. De Rooms Katholieken ontbreken evenals de Grieks Katholieken, maar wel vermeld staan de Oud Katholieken en de Vrij-Katholieken. We zullen ons maar niet verdiepen in de vraag, of dit alles een uitvloeisel is van de menselijke natuur, van de godsdienstvrijheid of van beide samen; voor ons doel is het voldoende u er op deze manier aan te herinneren, dat het Christendom zich openbaart in velerlei vormen. Op buitenkerkelijken maakt dit een nogal verwarrende indruk; enerzijds horen ze, dat al deze „kinderen Gods” een boodschap hebben van absoluut gezag voor „hen, die in de duisternis wandelen”, maar anderzijds merken ze, dat de gelovigen elkaar onderling tegenspreken en heus niet alleen de ondergeschikte punten. Nu is met het woord „tegenspreken” de zaak zeer vriendelijk aangeduid: iedereen, die wel eens een geschiedenisboekje heeft ingezien, weet, dat verschil van inzicht in godsdienstzaken meer dan eens zoal geen oorzaak, dan toch aanleiding tot hevige twisten, ja, tot bloedige oorlogen is geweest. Of dit de schuld van het Christendom was, dat door zijn vaagheid tot meer dan één uitleg aanleiding gaf, dan wel van de menselijke natuur, moeten we ook hier om der wille van de tijd maar in het midden laten. Genoeg is het, om dezerzijds alle waardering uit te spreken voor het streven van die christenen, die er voor pleiten om nu eindelijk eens door een open, eerlijk en geduldig gesprek een einde te maken aan eeuwenoude broedertwisten.

Ook al brengt dit dan niet direkt een oplossing van de talloos vele oude veten, toch is alleen al deze veranderde houding — eigenlijk het minimum van wat men van christenen zou mogen verwachten — hoopgevend en bemoedigend, zelfs voor buitenkerkelijken, die hopen, dat rustig en verstandig overleg in het algemeen ten goede werkzaam kan zijn. Men spreekt hier bij deze stroming binnen het christendom, zoals u weet, van de oecumenische beweging.

Hiermee ben ik dus gekomen tot het eerste gedeelte van mijn titel, nl. de oecumene; het is echter de bedoeling om ook het een en ander te zeggen over het Humanisme; de lezer zal echter op dit ogenblik vermoedelijk nog niet in staat zijn om het verband en het verschil tussen beide te zien.

Dat komt echter vanzelf wel, wanneer we ons een ogenblik de moeite willen geven, wat meer aandacht te schenken aan het vreemde woord „oecumenisch”.

Waar komt dat vandaan? Het is Grieks van oorsprong, maar het is, zoals vrijwel alles uit het oude Griekenland, door bemiddeling van de Romeinen tot ons gekomen. In het Romeins keizerrijk bedoelde men — laat ons zeggen vanaf zo ongeveer 350 jaren na Christus — met een oecumenische synode” een bijeenkomst van geestelijken uit het gehele rijk, zulks in tegenstelling met bijeenkomsten van een meer regionaal karakter. Oecumenisch betekent hier dus „het gehele christelijk Romeins rijk omvattend”. Gaan we echter nog verder terug in de geschiedenis, dan vinden we ons woord in de Bijbel en wel in de Griekse taal. Direkt valt het ons op, dat het daar een andere betekenis heeft. Laat ik dat met een voorbeeld duidelijk maken. In Matheus 24, 14 lezen we — ik gebruik de Leidse vertaling —: „... en deze Blijmare, de Blijmare van het Koninkrijk, zal in geheel de wereld verkondigd worden tot een getuigenis van alle volkeren.” Voor de woorden: „in geheel de wereld” staat in het Grieks: „en hoiel te oikoumenei” en in dat oikoumenei hoort u natuurlijk de voorloper van ons „oecume-

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 16 september 1962

nisch". In de Bijbel betekent dit echter nog niet „voor alle Christenen", maar: voor alle mensen van heel de bewoonde wereld. Dat is dus veel ruimer en dat is ook helemaal niet toevallig. Als we namelijk nog eens weer ruim 300 jaren terug gaan in de geschiedenis, dan ontdekken we ons woord oikumenei in zijn eigenlijke en oorspronkelijke milieu. Omstreeks het jaar 330 voor Christus probeerde de Griekse vorst Alexander, die niet voor niets de bijnaam „de Grote" heeft gekregen, heel de toenmaals beschaafde en bewoonde wereld onder Grieks gezag te brengen en één van de gevolgen hiervan is nog, dat het Nieuwe Testament tot ons is gekomen in de Griekse taal.

In Alexanders veroveringspolitiek speelde het begrip „heel de bewoonde wereld" begrijpelijkerwijze een belangrijke rol; het is veel meer, dan zo maar een willekeurig woord uit het Grieks; het is een politiek programma in één woord samengevat. Men vat de betekenis ervan pas goed, als men ook de tegenstelling, dat is: de polis, de Griekse stadstaat, in zijn beschouwingen betrekt. Griekse stadjes als Athene, Thebe of Sparta hadden gedurende vele eeuwen, maar steeds slechts met tijdelijk succes, geprobeerd hun macht op te leggen aan hun naaste omgeving en zo mogelijk aan geheel Griekenland. Pas Alexander slaagt er in aan heel dit „kleinsteedse gedoe" een halt toe te roepen. Tegenover een politiek die gericht is op de belangen van één stad stelt hij „heel de bewoonde en beschaafde wereld" en hierin ontmoeten we voor het eerst een manier van denken, die alle mensen onverschillig van welk ras of geloof probeert te omvatten. Men dient daarbij niet uit het oog te verliezen, dat pas op de puinhopen van de Griekse stadstaat de „internationale" van Alexander de Grote kon opbloeien. Het doet er niet toe, dat Alexander geen succes heeft gehad; de tijd was nog niet rijp voor gedachten van zulk een reikwijdte.

Voor ons doel is het slechts van belang er op te wijzen, dat het stervende Griekenland tenslotte kwam tot een van zijn schoonste vruchten, de gedachte van een internationale rechtsorde; aangezien het Griekse denken in zijn totaliteit als humanistisch moet worden gekenschetst, zou men hier kunnen spreken van een humanistische internationale.

In de Bijbel vinden we deze nieuwe melodie terug, maar dan als het ware in een andere toonzetting; hier wordt het heil verwacht van de verkondiging van de Blijmare aan „heel de bewoonde wereld". Dat is de christelijke internationale. Om de mogelijk-

verzuim

Veel te weinig weet ik van de bomen die door 't avondvenster staan te fluistren. Veel te zelden bouwen zich mijn dromen nesten om de winden te beluistren. En des hemels zilvren wolken spelen zullen, zonder troost, mij gaan ontglijden. Ach, vergeten heb ik die zovele wonderen, die eens mijn hart bevrijdden!

Ina Seidel

heid van begripsverwarring uit te sluiten, zij hier nadrukkelijk gezegd, dat het daarbij om twee geheel verschillende zaken gaat. Toch blijft het steeds weer boeiend om te zien, dat het Christendom tot ons gekomen is in Griekse termen. Hoewel het naar zijn wezen geheel anders geaard is, draagt het direct vanaf het begin de sporen van Humanistische beïnvloeding. Het is niet toevallig, dat beide stromingen in de geestesgeschiedenis van Europa zo verstrengeld zijn, dat men dikwijls gesproken heeft van tweelingbroeders, zonen uit het echtpaar, waarvan Griekenland de vader en Palestina de moeder was.

Hoe hebben beide zich nu ontwikkeld in de loop der eeuwen? Het Christendom is uitgegroeid tot een van de grote wereldgodsdiensten, maar het is er niet in geslaagd de enige te worden; Christenen vormen nog een minderheid van de wereldbevolking.

Zelfs als men er in zou slagen de onderlinge twisten bij te leggen, blijft het de vraag, of het ooit zou gelukken uit te groeien tot de enige wereldgodsdienst; het lijkt niet bijzonder waarschijnlijk.

De Humanistische gedachte van een internationale rechtsorde heeft men tot nu toe voornamelijk langs de weg van een nationaal leiderschap trachten te verwezenlijken. De Romeinen vormden een wereldrijk uitgaande van één stad, Rome. Zij slaagden, waar de Grieken schipbreuk leden. Dat was een grote prestatie, maar het was daarom nog geen internationale rechtsorde, zelfs niet, als zij ons verzekeren, dat hun machtsontplooiing slechts ten doel had de onderworpingen vrede, recht en beschaving te brengen. Tot op vandaag de dag zijn de volkeren doorgestaan hun machtsstreven op de één of andere wijze te excuseren met schoon klinkende leuzen en als men alleen op deze

„International Humanism"

kwartaalorgaan van The International Humanist and Ethical Union, abonnementsprijs f 3,— per jaar.

Indien U zich nu abonneert, bent U voor 1962 f 1,— verschuldigd. U dient dit bedrag over te schrijven op postrekening no. 304960, t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met als omschrijving „nieuw abonné „International Humanism" 1962".

kant van de werkelijkheid het oog gericht hield, was er reden tot klagen te over. Maar gelukkig geeft de wereld ook nog iets anders te zien. Zeer sterk leeft ook het besef, dat wij te gronde gaan, als wij er niet in slagen een werkelijke internationale rechtsorde te vestigen.

Eén wereld of geen wereld, dat is de keuze, waarvoor wij zijn gesteld. Aangezien de mens een geestelijk wezen is, zal de toekomstige wereldeenheden een geestelijke grondslag dienen te hebben, maar welke godsdienst, welke filosofie kan daarvoor het denkkapitaal leveren? De grote wereldgodsdiensten zeker niet, want als men de Christenen zou kiezen, zou men de Mohammedanen en Boedisten de deur uitjagen en omgekeerd. Gelukkig is er al lang gekozen; ik behoef u slechts te herinneren aan wat u al weet en daartoe lees ik u de inleiding — de préambule — voor van het handvest van de Verenigde Naties, maar alleen voorzover het past in ons betoog. Daar lezen wij dan:

„WIJ, DE VOLKEN VAN DE VERENIGDE NATIES, VASTBESLOTEN

komende geslachten te beveiligen tegen de oorlogsgeselschap, die tweemaal in onze generatie onuitsprekelijk leed over de mensheid heeft gebracht en opnieuw het geloof in de grondrechten van de mens, in de waardigheid van de menselijke persoon, in de gelijke rechten van mannen en vrouwen, alsmede van volken, groot en klein, te bevestigen... enz. enz.

HEBBEN BESLOTEN ONZE POGINGEN TE VERENIGEN OM DEZE DOELEINDEN TE BEREIKEN.

Die melodie herkennen we onmiddellijk; dat zijn tonen van de humanistische internationale.

Misschien zegt u: „Dat is eigenlijk democratie”.

Akkoord, maar bedenk dan wel, dat democratie afkomstig is uit Griekenland en dus geboren uit de geest van het Humanisme. In Palestina had men niets, wat daarmee vergelijkbaar was.

Wat is dat,

het geloof in de grondrechten van de mens? Gedacht is hier natuurlijk aan de vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting en meningsvorming, vrijheid van vereniging

en vergadering, d.w.z. de democratische rechten geformuleerd sinds de Franse revolutie.

Deze rechten bezit de mens echter niet als scheepsel Gods, maar alleen, omdat hij mens is en burger. Humanistisch geloof ligt hieraan ten grondslag.

Wat is dat:

Geloof in de waardigheid van de menselijke persoonlijkheid?

Het is niet: eerbied voor al wat leeft, omdat zich in alle leven een mysterie openbaart: nee, het is eerbied voor de mens als persoon en ook uit deze formulering herkent men humanistische denkwijze.

Waarom

geloof men in de gelijke rechten van mannen en vrouwen?

Niet, omdat beiden gelijk zouden zijn, maar omdat ze, als mens, gelijkwaardig zijn. Onmiddellijk herkent men hieruit de typisch humanistische waardering voor de mens als zodanig.

Waarom zou men moeten geloven in gelijke rechten van volken, groot en klein?

De realiteit geeft ons wel wat anders te zien; daar worden de kleinen nog steeds onderdrukt door de groten. Wil er echter een internationale rechtsorde komen, dan is het nodig dat de kleine volken in principe dezelfde rechten hebben, als de groten, bijvoorbeeld: het recht op zelfbeschikking. Waar in de Bijbel vindt men deze gedachten, waar deze termen? Dit, ja ook dit is van huis uit Humanistisch gedacht.

Kortom slechts het internationale Humanisme is in staat het geestelijk kapitaal te leveren voor de fundamenteën van de komende wereldeenheden.

Ik heb sterk het gevoel, dat ik met grote sprongen op mijn doel ben afgegaan; veel kan scherper geformuleerd, veel duidelijker bewezen worden. Het is onmogelijk om het probleem van de internationale rechtsorde in een kwartiertje af te doen. Daarvoor is het veel te moeilijk. Maar juist, omdat er zoveel over te zeggen valt en juist, omdat het zo moeilijk is, hoop ik, dat het Humanistisch Verbond de kans krijgt zich hierover uit te spreken, niet alleen voor de radio, maar vooral ook bij het voortgezet onderwijs. Het is van belang, dat onze jeugd wordt binnengeleid in de geestelijke achtergrond der dingen die ons allen raken. Dat is van groter waarde dan feitenkennis.

M. C. D. KUILMAN

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken. Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24 ct aan postzegels insluiten. (adv.)

lezingen voor de radio

zo. 23 sept. VARA 9.45 uur: W. Holtland: „Het voorbeeld”.

zo. 30 sept. VARA 9.45 uur: H. Beuke: „10 jaar Humanistisch Kinderhuis Ellinchem”.

zo. 7 okt. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „Humanisme in de wereld”.

Aan Van Vloten komt wel de eer toe één van de allereersten te zijn geweest in ons land, die zich radikaal tegenover alle gelovigen — van rooms tot modern — heeft gesteld en zich voor deze allen als een geduchte ketter heeft doen kennen.

Daar valt echt niets op af te dingen. Bij zijn geboorte kreeg hij de vóórnaam van de grootvader van moederszijde mee, de militaire stadscommandant van Kampen, Johannes Spree, en hij is dan ook een echte houwdegen geworden, zózeer dat hij een hele genealogie van predikanten omver heeft gesmeten door (na een afgeronde theologische opleiding) radikaal te breken met elke vorm van godsgeloof.

Een *omsmijter* is hij zijn hele leven gebleven, een *twijfelloze omsmijter* — en dat is een merkwaardig feit. Als men voldoende van hem heeft gelezen — veel is eigenlijk niet nodig want hij herhaalt zich zijn leven lang — dan is de overheersende indruk: de volkomen afwezigheid van elk luttel spoor van aarzeling. Deze man heeft alles altijd zeker geweten en hij heeft aan zijn opvattingen, vooral aan zijn competentie, nooit één tel getwijfeld.

Opvallend is niet alleen de toch wel formidabele moed van deze theoloog die als eerste in ons land zo luidkeels brak met het overgeleverde geloof, maar veel eer en veel meer: de ontzagwekkende zelfverzekerdheid, die reactie van terstond-ergens-tegen-zijn, en de rappe bereidheid waarmee hij prompt klappen begon uit te delen.

Het meest kenmerkend kwam dit tot uiting bij de aanklacht wegens laster, die de moderne dominé Mosselmans in 1872 tegen hem had ingediend. Van Vloten had namelijk in het Deventer Weekblad een gefingeerde brief van de dominé afgedrukt, waarin deze zich gedrongen verklaarde zijn huichelachtige optreden als predikant op te geven en zijn ambt neer te leggen.

Natúúrlijk volgde een veroordeling, die in hoger beroep werd bevestigd. Maar Van Vloten heeft nooit ingezien dat het waarachtig laster was geweest, en de hele geschiedenis rondom het geruchtmakende proces — dat tenslotte nog met een geldboete werd gesust — kan niet uitwissen dat de methode van Van Vloten, die het crimén van dat gedrag was geweest, een speciaal voorbeeld is van de grofheid, die hem ontsierde, zowel als van de zelfverzekerdheid, die hem verhinderde zich ooit in die agressie te matigen.

Een wonderlijke man! Hij wilde wel graag een fikse vaderlandse vent zijn. Een onvermoeibare wandelaar, niet rokend, vroeg naar bed, vroeg uit de veren, Een groot, druk gezin. — En zijn boeken, brochures, artikelen, bewerkingen, vertalingen enz. enz. — deze dijkdoorbraak van geschriften concipieerde hij aan de huiskamertafel: rustig temidden van de woelige dochters.

Of hij wel zo rustig wàs, wil ik wel betwijfelen. Ik kan de indruk van een diepwoeden- de nervositeit niet negeren als ik zijn bepaald infantiele handschrift zie of het min of

meer hooghartige portret van hem bekijk. Een pikante bijzonderheid: nadat hij er de theologische loopbaan aan had gegeven is hij leraar geweest aan het Erasmiaans gymnasium in Rotterdam. 't Duurde maar drie jaar. Toen kreeg hij ontslag. Het bleek dat deze man, die in de Nederlandse cultuur als een geweldenaar rondging en ieder die hem niet zinde tegen de vlakke sloeg, dat deze allesdurver... geen orde in de klas kon houden.

Zo zijn er meer opmerkelijke bijzonderheden. Het is bekend, dat deze onververbeterlijke purist en letterteller... voor zijn eigen werk het geduld niet opbracht om het wetensvol in drukproef te corrigeren.

Zijn intieme vrienden en huisgenoten getuigen van zijn warme hulpvaardigheid, van zijn vriendelijke hoffelijkheid — maar er is geen schrijver in de 19e eeuw geweest die zo onverdroten en ongeremd carrières heeft aangevochten, reputaties heeft bevit en personen heeft beschimpt. De titels van zijn polemieken leggen van zijn schampere betweterij een onweerlegbare getuigenis af.

Met dit alles wil ik toch in geen enkel opzicht zijn betekenis voor de bevrijding van het denken en oordelen verkleinen. Johannes Van Vloten heeft op een zeer vroeg tijdstip duidelijk gemaakt, dat een cultuurbesef zonder godsgeloof niet alleen mogelijk, maar zelfs wenselijk is. Hij heeft op vrijwel alle gebieden des levens frisse lucht binnen gevoerd en hij heeft vooral tegenover de zg. Modernen onweerlegbaar aangetoond dat de wending tot de verering van de Christusfiguur als ethische heros tegelijk het einde betekent van het authentieke Christendom. Dat heeft hij betoogd in zijn dissertatie (1843) en tot zijn laatste snik is daar voor hem geen noemenswaardige verandering in gekomen.

In 1849 zei hij letterlijk: „Mijne kerk is de maatschappij en mijne godsdienst vindt hare uitoefening in het leven zelf; geen mijner godsdienstige behoeften die daar niet bevredigd worden kan; op ieder uur en plaats, bij iederen arbeid en ieder genot dat het mij biedt.”

Stijf en strak heeft hij tot zijn dood toe gestreden voor dit sociale zelfbewustzijn en iedereen en alles geattaqueerd, zo een of ander hem voorkwam als strijdig met zijn nauwelijks nog gezonde opvatting van zuiverheid en consequentie. Zo heeft hij Fruin en Bakhuizen aangebeekt, Spinoza ingepalmd en „gelouterd”, zoals hij 't noemde, Opzoemer gehegeld, de Maatschappij van Ned. Letterkunde uitgefloten, Pierson bevit, de filologen geërgerd, Multatuli bevuild... en gevochten voor het behoud van de Olm voor het Proveniershuis in Haarlem.

Van Vloten is een symbool. Met het prijsgeven van aloude knellende normen van godsdienst en verstandhouding, is hij niet aan het gevaar ontkomen ook de mentaliteit van goede smaak en bedachtzaamheid in zekere opzichten te verliezen in een onverteerbare, eeuwige gelijkhebbij.

P. SPIGT